

Prøveoversættelsen af 1 Mosebog og Højsangen

Første skridt

Af lektor emerita Else Kragelund Holt

Abstract: The recent sample translation of Genesis and Song of Songs is all over promising as a fresh proposal, though still grounded in ecclesial tradition. However, it is surprising that there is no indication of a discussion of the translation of Gen 1:1 ("In the beginning") which is important as compared to the connection to the Christian concept of *creatio ex nihilo*. Another important discussion missing is of the translation of *El Shaddai*, where the sample translation preserves "God Almighty", a translation dependent on the Greek *pantokrator*. Over all the translators have succeeded in retaining the poetic and erotic timbre of the Song of Songs.

Keywords: Sample Translation – Genesis – Song of Songs – God Almighty – Tradition – Slang – Poetry

Det er sin sag at anmelde prøveoversættelserne af Første Mosebog og Højsangen. Det er det, fordi der allerede her i skrivende stund, en måneds tid efter publiceringen, er kommet indtil flere udmærkede anmeldelser i de kirkeligt orienterede medier, der alle er enige om, at foreløbig tegner det temmelig godt. Og det gør det. Jeg er helt enig, og så kunne jeg jo bare stoppe her.

Hvorfor mon anmelderne er så enige? Aner man en lettelse blandt dem (der oftest er præster) over, at "vanviddet" fra *Bibelen 2020* nu er overstået? En tryghed ved, at vi er tilbage ved det kendte, bare i en nyere grammatisk form, hvor der er sparet på de omvendte ordstillinger og nogle få, umoderne ord er erstattet? Eller er det, fordi det faktisk er et godt og solidt stykke arbejde, der er gjort? Jeg tror, det

er begge dele. Og tak især for dét. I udgangspunktet kunne jeg godt have ønsket mig lidt større dristighed – men jeg indrømmer gerne, at jeg i den sammenhæng er påvirket af arbejdet med *Bibelen 2020* og glæden ved, hvordan den oversættelse åbnede for helt nye forståelsesrammer af kendte tekster, netop fordi den var så dristig.

Men for nu at vende tilbage til sagen – ser det ud til at lykkes for prøveoversætterne? Om målsætningen udtaler Bibelselskabet, hér citeret fra hjemmesiden, at:

En autoriseret bibeloversættelse, som vi arbejder hen imod, skal varetage en række hensyn, hvoraf fire skiller sig ud som særligt betydningsfulde: hensynet til grundsgene, til moderne dansk, til traditionen og til anvendelsen.

Relationen mellem de fire områder tænker vi som en frugtbar spænding, og det er i mødet mellem de overordnede hensyn, den gode, energiske og robuste oversættelse skal findes. Med et billede kan de fire hensyn siges at udspænde en trampolin, der giver afsæt og energi til udfoldelse. Det betyder, at oversættelsen kun lykkes, når sammenhængen mellem grundsgene, moderne dansk, tradition og anvendelse mødes på midten. Det er jo dér, man skal ramme, hvis man vil hoppe højt på en trampolin.

Er det dét, vi finder i prøveoversættelsen af Første Mosebog? Stort set, ja. De velkendte fortællinger i glider ubesværet afsted, og oversættelsen synes at egne sig udmærket til oplæsning, både i kirke og skole – det sidste må komme jo an på en prøve.

Tradition og fornyelse? Første Mosebog kapitel 1

Der er overordnet ikke den store forskel på 1992-oversættelsen af Første Mosebog og *Prøveoversættelsen (PO36)*. Der, hvor der skal træffes afgørende valg, har man stort set fulgt traditionen. Det gælder lige fra begyndelsen.

DO92	Bibelen2020	PO36
I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Jorden var dengang tomhed og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene. Gud sagde: »Der skal være lys!« Og der blev lys.	I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Dengang var alt rungende tomt, og der var buldrende mørkt over dybet. Men Gud lod sit åndedræt blæse over vandet. Han sagde: "Bliv lys!" og straks kom der lys.	I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Jorden var formløs og tom. Der var mørke over Dybet, og Guds ånd svævede over vandene. Gud sagde "Der skal blive lys." Og der blev lys.

Den, der husker sin studietids hebraiskundervisning, husker måske også, at så enkelt er det bare ikke. Det hebraiske בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים er en ganske usædvanlig grammatisk form, der formentlig snarere burde oversættes med en tidsbisætning: "Da Gud begyndte at skabe...", fulgt af en tilstandssætning "jorden var dengang formløs og tom, og der var mørke over Dybet, men Guds ånd svævede over vandene – da sagde Gud: "Der skal være lys." Det er det forslag, som PO36 selv anfører i en note, men som man altså ikke har turdet følge, formentlig under henvisning til traditionen.

I 1985 turde man, da man udgav prøveoversættelsen af 1 Mos 1 – 2 Mos 15. Her oversatte man modigt, men i god overensstemmelse med grundteksten og den eksegetisk-religionshistoriske forskning:

I begyndelsen, da Gud skabte himmel og jord – jorden var dengang øde og tomhed, og der var mørke over urdybet, og Guds storm piskede hen over vandene – da sagde Gud: "Der skal være lys!" Og der blev lys.

Oversætter man således, kommer man trods forestillinger om *creatio continua* og *creatio ex vetere* i karambolage med den kristne forestilling om *creatio ex nihilo*, og måske er det netop derfor forsvundet som forslag i redaktionsprocessen. Men det var måske på tide at prøve igen. Der er gode, teologiske og formidlingsmæssige grunde til at anerkende, at begyndelsen ikke er ud af intet, men at det er Guds tilstedeværelse i verden, der er det afgørende: Guds skabelse af en verdensorden, der fremstilles gennem en billedfortælling om, hvordan Gud rydder op i kaos efter "big bang."

Også problemet i v. 2, som vakte megen tumult forud for DO92, nemlig hvordan *וַיְהִי אֱלֹהִים מְרַחֵם עַל-פְּנֵי הַמַּיִם* burde oversættes, har man valgt at nedtone til en note, der ikke engang er så tydelig som den tilsvarende note i DO92. Kaoskampen er end ikke antydet, idyllen hviler over skabelsen. Til gengæld er vi sparet for forenklingen fra *Bibelen2020*, hvor Guds ånd, *רוּחַ*, *rû'ah* (1,2) og åndedræt, *נְשָׁמַת הַיָּיִם* (fra 1 Mos 2,7) var oversat næsten enslydende som åndedrag.

Men er der andre muligheder? Den amerikanske gammeltestamentlige forsker William P. Brown oversætter:

(1:1) When God began to create the heavens and the earth,
(1:2) the earth was void and vacuum, and darkness was upon
the surface of the deep while the breath of God was hovering¹
over the surface of the waters (Brown 2010, 34).

Lad mig da i al fredsommelighed komme med et forslag til den kommission, der skal samle op på høringssvarene. Hvad med at oversætte 1 Mos 1,1-2:

I begyndelsen, da Gud skabte himlen og jorden – jorden var dengang totalt kaotisk, og der var mørke over urdybet, men Guds ånd svævede over vandene – da sagde Gud: ”Der skal være lys!” Og der blev lys.

En oversættelse, der vakte stor ståhej og megen modsigelse i *Bibelen2020*, har man til gengæld bevaret indholdsmæssigt, og tak for det. Det drejer sig om velsignelsen af mennesket i 1 Mos 1,28, der med en glimrende modernisering lyder:

Gud velsignede dem og sagde til dem: ”Vær frugtbare og bliv mange, spred jer over jorden og tag den i besiddelse. I skal råde over (וַיִּרְדּוּ) havets fisk, himlens fugle og alle dyr, der bevæger sig på jorden.”

Problemet er selvfølgelig, hvordan man oversætter *וַיִּרְדּוּ*. Det hebraiske verbum *rādā* (her i imperativ plur.) har gennem traditionen været oversat med varianter af ”herske,” men bliver her oversat med

¹ Brown ser Guds åndedræt svævende som en stor fugl på opstrømmen over det oprørte hav. ”Far from a gusty wind roiling the waters, the picture is that of God’s breath poised to be released in speech, beginning in v. 3” (Brown 2010, 253).

”råde over.”² Det er en rasende god idé. Sprogligt set er det en nedtoning af den undertrykkelse, som i vores tid ligger i ordet ”herske,” formidlingsmæssigt fortæller det læseren eller tilhøreren, hvad menneskets opgave er på jorden, nemlig at tage sig af den. Selv havde jeg foretrukket det endnu præcisere ”tage ansvar for” fra *Bibelen 2020*; det virker mere samtidigt end ”råde over,” og derfor måske også tættere på målsproget i 2036, hvem ved? Men dette er bedre end ingenting og vil forhåbentlig ikke give så megen ballade. Teologisk set er det i god overensstemmelse med den økoteologi, der ikke kun er forbeholdt rabiate woke-ister, men alle os, der godt kan se en sammenhæng mellem at underlægge sig jorden (jf. DO31) og klimakrisen.

Mand eller menneske?

I 1 Mos 2-4 dukker et problem op, som vel egentlig altid har været der, og som kan paralleliseres til overgangen i Joh 1 fra ”det” til ”han” om ordet/Ordet. Hvordan oversætter man אָדָם, ”mennesket” – formen er determineret – eller ”Adam”? Er mennesket kun en mand eller hvad? Problemet er naturligvis uløseligt, fordi man ikke kan gengive ordspillet på dansk (eller noget andet europæisk sprog), men må beslutte sig. Det gør PO36 bare ikke, men vælger klogt nok en dobbeltløsning. Første gang, problemet dukker op (kap. 2,7), oversættes: ”Gud Herren skabte mennesket af jord og blæste livsånde i dets næsebor, så mennesket, Adam, blev et levende væsen.” Der er indføjet en forklarende note: ”Det hebraiske ord for *mennesket* er det samme som Adam.” Selvom det selvfølgelig stadig kan lede til den misopfattelse, at kun mænd er rigtige mennesker, ligger den vel ikke lige for, og i betragtning af, at resten af fortællingen fastholder

² King James Version 1611: ”Be fruitful, and multiply, and replenish the earth, and subdue it: and have dominion over the fish of the sea...”; New Revised Standard Version 1989 ”Be fruitful and multiply, and fill the earth and subdue it; and have dominion over the fish of the sea...”; Lutherbibel 1545: ”Seid fruchtbar und mehret euch und füllet die Erde und macht sie euch untertan, und herrschet über Fische im Meer...”; D01931: ”Bliv frugtbare og mangfoldige og gør eder til herre over den og hersk over havets fisk...”; D092: ”Bliv frugtbare og talrige, opfyld jorden, og underlæg jer den; hersk over havets fisk...”.

kønnetheden – Adam er manden, Eva hans kvinde – er denne salomoniske løsning vist at foretrække frem for at fremhæve en vanskelighed, der ikke længere er til stede. Kapitel 2-3 skaber jo vanskeligheder nok for den opmærksomme læser i forvejen.

Er Gud almægtig?

Lad mig forlade begyndelsen og vende mig til et andet tilfælde, hvor jeg undrer mig over oversætternes – eller måske snarere redaktionsgruppens? – manglende mod. Det ene er spørgsmålet om oversættelsen af gudsnavnet *El Shaddai* (1 Mos 17,1; 28,3; 35,11; 43,14; 48,3; 49,25).³ I forlængelse af traditionen fra Septuaginta (παντοκράτωρ) og Vulgata (*deus omnipotens*) oversætter man ”Gud den Almægtige,” og forklarer i en note, at Gud flere gange fra 1 Mos 17,1 til 2 Mos 6,3 omtaler sig selv med det hebraiske navn *’el shaddaj*. Navnets egentlige betydning, som på ingen måde er filologisk afklaret, omtales ikke. Jeg ville dog tro, at et forslag i retning af ”Frugtbarhedens Gud” eller ”Bjergguden” har været på bordet under arbejdet. Måske er det et lidt vagt grundlag til at ændre på en langlivet tradition. Problemet er bare, at hvis der er noget, Gud ikke er i Genesis, er det *almægtig*. Det er måske en pointe i Job, hvor navnet bruges langt mere end i patriarkfortællingerne, men selv dér kan det diskuteres. Det ville have være interessant med en diskussion af forholdet mellem grundtekst og tradition, såvist som traditionen i sidste ende får dobbelt vægt, fordi den har præget vores danske sprog og teologi, og det derfor er mere end vanskeligt at lade kildesproget gen-påvirke målsproget, det danske bibelsprog.

³ *El Shaddai* er et gudsnavn, der kun anvendes de nævnte steder samt 2 Mos 6,3. I Rut samt nogle få andre steder og ganske særligt i Jobs bog i Det Gamle Testamente anvendes kun *Shaddai* = græsk παντοκράτωρ. Efter en guddommelig åbenbaring for Moses i 2 Mos 6,3 er det åbenbart blevet uaktuelt og erstattes af Jahve.

Kan man grine og have sex i Bibelen?

Lad mig til gengæld slå et slag for traditionen og ærbødigheden i Isak-fortællingerne. Den hebraiskkyndige véd, og læseren af noterne i vores oversættelser får at vide, at der er en tæt sammenhæng mellem navnet Isak og latter (se noterne til 1 Mos 21,6 og 9). Men min-sandten om ikke komitéen har besluttet sig for at oversætte alle disse latterord med det danske ”grine.” Hvorfor dog? Er ”le” og ”latter” gået helt af brug øst for Storebælt, hvor komitéen holder til? Værst slog det mig første gang, jeg stødte på det, i 1 Mos 17,17. Gud lover Abraham, at han vil velsigne Sara med en søn, ”så hun bliver mor til mange folkeslag. Konger skal nedstamme fra hende.” Teksten fortsætter: ”Abraham smed sig på jorden og grinede for sig selv.” Nuvel – den hebraiske tekst er heller ikke ligefrem sart – verbet לָצַח betyder i grundformen, der anvendes hér ”at falde,” så en enkel oversættelse ville være ”Abraham faldt om på jorden og lo.” I hvert fald for min fornemmelse er der for meget fladt sprog over ”smed sig og grinede.” Kan man læse det op i kirken? Og var det virkelig det, de gjorde? Oversættelsen ”grine” fortsætter. Slemt i mine ellers ikke sarte øren er det, at Sara griner i 1 Mos 18,10-15. Lad mig samle det sammen. Hele perikopen med guddommens besøg er præget af en høflig, men åbenhjertig tone, der ikke lægger op til, at værtsparret griner højlydt af gæsten. Nej, de ler. Men lad os se, hvordan det ser ud i 2036 – der er stadig håb for en høvisk tone.

Så er der hele spørgsmålet om sex – kan ordet virkelig anvendes i en bibeloversættelse til kirkeligt brug? Det kan diskuteres, men selv ville jeg stille mig på forsvarernes side. DO92 var ret forsigtig, parallelt med, at man f.eks. overvejede, om et så prosaisk ord som gravid kunne anvendes i en kirkebibel. Men det hebraiske ”gå ind til” og ”kende” er begge tekniske termer for at ”have samleje,” og så må en samtidig, nøgtern oversættelse være ”have sex.” Nu er det interessante imidlertid, at de tre steder, hvor udtrykket ”at have sex” anvendes, handler det om illegitim sex, nemlig i kap. 19, hvor det mændene fra Sodoma, der forlanger sex med Lots gæster, kap. 26, hvor Isak dumt udsætter kong Abimeleks folk for at tro, at Rebekka er en legitim sexpartner, hvad hun ikke er, og endelig i kap. 45, hvor

Potifars hustru anklager Josef for at ville have sex med hende. De fem andre steder, hvor der finder et samleje sted, bruges oversættelsen ”gå ind til.” Jeg har ikke tjekket, om der er tale om to forskellige hebraiske forlæg. Men i en oversættelse, der er konstruktivt koncordant, ikke stivsindet, burde det ikke være nødvendigt. Mere sex, tak.

Der er andre valg, der undrer, f.eks. at man vælger ordet ”hustru” frem for ”kone” – men det er måske mig, der er gammeldags, når jeg finder ”hustru” gammeldags? Gad vide, hvad det kommer til at hedde i 2036?

Duft, smag og metaforer i Højsangen

Som nævnt – alt i alt er der vældig meget godt i prøveoversættelsen af Første Mosebog. Nu følger de langt vanskeligere bøger, der ikke indeholder så meget fortælling, profetbøgerne og de poetiske bøger, og det bliver spændende at se, hvad der sker. Prøveoversættelsen af Højsangen tegner i hvert fald godt.

Højsangen – eller Sangesnes sang af Salomon, som oversættelsen selv præsenterer sig i overskriften til kap. 1 – er en uhyre vanskelig tekst at oversætte. Den er fuld af metaforer, som er fremmede for vores kultur – en ged i Danmark er altså ikke silkeblød at se på som en palæstinensisk. Og selve det kyske, men dog så ukyske, spil mellem de to elskende og deres venner, der hepper i baggrunden, ligger langt fra klubbernes dunkende rytmer. Men det er lykkedes oversætterne og måske især de sproglige konsulenter at ramme en tone af undertrykt erotik. Prøvestenen på sådanne vanskeligheder findes efter mange oversætteres mening i *hans* beskrivelse af *hende* i 4,1-2:

Dit hår er som en gedeflok,
der bruser ned over Gileads bjerg.
Dine tænder er som en nyklippet fåreflok,
der stiger op fra badet,
hver og en med tvillinger,
ingen er uden lam.

Kan den danske læser se gedeflokken som en shampoo-reklame med bølgende, skinnende sort hår, og forstår vi, at de omtalte nyvaskede tvillingelam rummer den overraskende information, at denne palæstinensiske beduindatter har alle sine tænder endnu i 14-årsalderen, og de ikke engang er fulde af huller eller misfarvede? *Bibelen2020* var mere forklarende uden nogensinde at miste den poetiske styrke. Men det er måske for langt fra kildesproget? Det er virkelig et eksempel, der kan diskuteres.

Et andet valg, som jeg vil sætte spørgsmålstegn ved, er Højs 2,5 (med parallellen 5,2):

Styrk mig med rosinkager,
Forfrisk mig med æbler,
For jeg er svag af kærlighed.

Hvorfor det svage ”svag”? Hvorfor ikke ”for jeg er syg af kærlighed” som DO92? Er det ikke det, man siger? ”Hun var helt syg efter ham.”⁴ Eller er det mig, der ikke er med på noderne?

Der er andre af den slags valg, man kunne opholde sig ved, men ofte er det jo også et spørgsmål om smag og behag, og det gælder måske ganske særligt i poesi. I hvert fald er det lykkedes oversættergruppen at fremmane en hed duft og smag af ungdommelig erotisk længsel, der ovenikøbet overskrider, hvad anstændigheden, vagterne og familien tillader. At man så også har givet læseren den hjælp at vise, hvem der taler hvor til og om hvem, ved at indsætte *han*, *hun*, *Jerusalems døtre* og *hendes brødre* ved afsnit i teksten, er en voldsomt stor læsehjælp, for det tager ret megen opmærksomhed fra læsningen at finde ud af, hvem de talende er. Tak for det. Bevar det endelig.

Afslutning

Det er en vanskelig opgave, Bibelselskabet sender oversætterholdene ud på. Der er stadig 10 år til 2036, og sprogligt kan der ske meget. Men der er ikke noget at gøre ved det. Det kan ikke nytte, at der er 60 år mellem hver oversættelse, som der var mellem GT31 og DO92.

⁴ *Bibelen2020* foreslår: ”jeg er svimmel af kærlighed.”

Så klø bare på. Og lad os så få en åben drøftelse, der ikke skal trækkes ned af frygtsomhed for sprogets uddøen. Den danske præste- og teologstand kunne jo tage at gå foran i det høringsarbejde, som Bibelselskabet lægger op til. Det er jo i den brede, danske befolkning, at fornemmelsen for det levende sprog eksisterer. Hold studiekredse, send hørings svar. Hjælp oversætterne. Kun gennem samtidig formidling lever Bibelen, som den bør.

Litteratur

Brown, William P. 2010. *The Seven Pillars of Creation: The Bible, Science and the Ecology of Wonder*. Oxford: Oxford University Press.

Prøveoversættelsen 1985. *Da Gud skabte. Første Mosebog 1 til Anden Mosebog 15. Det Gamle Testamente i ny oversættelse*. København: Det Danske Bibelselskab.